

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)
της 24ης Μαρτίου 2009*

Στην υπόθεση C-445/06,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, που υπέβαλε το Bundesgerichtshof (Γερμανία) με απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2006, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 6 Νοεμβρίου 2006, στο πλαίσιο της δίκης

Danske Slagterier

κατά

Bundesrepublik Deutschland,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους Β. Σκουρή, Πρόεδρο, P. Jann, C. W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts, M. Pešič και Α. Ó. Caoimh, προέδρους τμήματος, Γ. Αρέστη, A. Borg Barthet (εισηγητή), J. Malenovský, J. Klučka, U. Løhmus και E. Levits, δικαστές,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

γενική εισαγγελέας: V. Trstenjak
γραμματέας: K. Sztranc-Sławiczek, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 21ης Μαΐου 2008,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Danske Slagterier, εκπροσωπούμενη από τον R. Karpenstein, Rechtsanwalt,

- η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους M. Lumma και C. Blaschke, επικουρούμενους από τον L. Giesberts, Rechtsanwalt,

- η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον T. Božek,

- η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Β. Κοντόλαιμο και τις Σ. Χαριτάκη και Σ. Παπαϊωάννου,

- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους G. de Bergues και A.-L. During,

- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον I. M. Braguglia, επικουρούμενο από τη W. Ferrante, avvocato dello Stato,

- η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους E. Ośniecka-Tamecka και P. Kucharski,

- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από την S. Lee, barrister,

- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους F. Erlbacher και H. Krämer,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 4ης Σεπτεμβρίου 2008,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 5, παράγραφος 1, στοιχείο ιε', και 6, παράγραφος 1, στοιχείο β', περίπτωση iii, της οδηγίας 64/433/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 1964, περί υγειονομικών προβλημάτων στον τομέα των ενδοκοινοτικών συναλλαγών νωπών κρεάτων (ΕΕ ειδ. έκδ. 03/001, σ. 129), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 91/497/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 29ης Ιουλίου 1991 (ΕΕ L 268, σ. 69, στο εξής: οδηγία 64/433), των άρθρων 5, παράγραφος 1, 7 και 8, της οδηγίας 89/662/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 11ης Δεκεμβρίου

1989, σχετικά με τους κτηνιατρικούς ελέγχους που εφαρμόζονται στο ενδοκοινοτικό εμπόριο με προοπτική την υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς (ΕΕ L 395, σ. 13), καθώς και του άρθρου 28 ΕΚ.

- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Danske Slagterier και της Bundesrepublik Deutschland σχετικά με αίτημα αποκατάστασης ζημίας.

Το νομικό πλαίσιο

Η κοινοτική νομοθεσία

- 3 Το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 64/433 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να χαρακτηρίζεται ακατάλληλο για ανθρώπινη κατανάλωση από τον επίσημο κτηνίατρο:

[...]

ιε) το κρέας που παρουσιάζει έντονη γενετήσια οσμή.»

4 Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε:

[...]

β) το κρέας:

[...]

iii) με την επιφύλαξη των περιπτώσεων που προβλέπονται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, στοιχείο ιε', μη ευνοχισμένων αρσενικών χοίρων, βάρους σφαγίου άνω των 80 χιλιογράμμων, εκτός αν η εγκατάσταση μπορεί να εξασφαλίζει, με μέθοδο που αναγνωρίζεται με τη διαδικασία του άρθρου 16, ή, ελλείψει τέτοιας μεθόδου, με μέθοδο που αναγνωρίζεται από την οικεία αρμόδια αρχή, ότι είναι δυνατόν να αναγνωρίζονται τα σφάγια με έντονη γενετήσια οσμή,

να φέρει το ειδικό σήμα που προβλέπεται στην απόφαση 84/371/ΕΟΚ [της Επιτροπής, της 3ης Ιουλίου 1984, περί καθορισμού των χαρακτηριστικών της ειδικής σφράγισης για νωπό κρέας που αναφέρεται στο άρθρο 5, στοιχείο α', της οδηγίας 64/433/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ L 196, σ. 46)] και να υποβάλλεται στην επεξεργασία που προβλέπεται στην οδηγία 77/99/ΕΟΚ [του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1976, περί υγειονομικών προβλημάτων στον τομέα των ενδοκοινοτικών συναλλαγών προϊόντων με βάση το κρέας (ΕΕ ειδ. έκδ. 03/017, σ. 60)]

[...]

- ζ) η επεξεργασία που αναφέρεται στα προηγούμενα σημεία να πραγματοποιείται στην εγκατάσταση καταγωγής ή σε οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση που ορίζει ο επίσημος κτηνίατρος

[...]».

- 5 Οι διατάξεις της οδηγίας 64/433 έπρεπε να μεταφερθούν στο εθνικό δίκαιο πριν από την 1η Ιανουαρίου 1993.
- 6 Το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/662 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη προορισμού εφαρμόζουν τα ακόλουθα μέτρα ελέγχου:

- α) η αρμόδια αρχή μπορεί, στον τόπο προορισμού του εμπορεύματος, να εξακριβώνει με δειγματοληπτικούς κτηνιατρικούς ελέγχους και άνευ διακρίσεων, αν τηρούνται οι απαιτήσεις του άρθρου 3 μπορεί επίσης, με αυτή την ευκαιρία, να προβαίνει και σε δειγματοληψία.

Εξάλλου, όταν η αρμόδια αρχή του κράτους μέλους διαμετακόμισης ή του κράτους μέλους προορισμού διαθέτει πληροφορίες σχετικά με πιθανή παράβαση, μπορεί

επίσης να διενεργεί ελέγχους κατά τη διάρκεια της μεταφοράς των εμπορευμάτων στο έδαφός του, συμπεριλαμβανομένου του ελέγχου πιστότητας των μεταφορικών μέσων

[...]».

7 Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής προβλέπει τα εξής:

«Εάν, κατά τη διάρκεια ελέγχου που πραγματοποιείται στον τόπο προορισμού της αποστολής ή κατά τη μεταφορά, οι αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους προορισμού διαπιστώνουν:

[...]

β) ότι το εμπόρευμα δεν ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις που ορίζουν οι κοινοτικές οδηγίες, ή ελλείπει αποφάσεων σχετικά με τις προβλεπόμενες από τις οδηγίες κοινοτικές προδιαγραφές, οι εθνικές προδιαγραφές, οι προαναφερόμενες αρχές μπορούν, εφόσον το επιτρέπουν οι συνθήκες καταλληλότητας ή υγειονομικού ελέγχου, να αφήνουν στον αποστολέα ή τον εντολοδόχο του τη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα:

— στην καταστροφή των εμπορευμάτων,

ή

I - 2174

- τη χρησιμοποίησή τους για άλλες χρήσεις, συμπεριλαμβανομένης της εκ νέου αποστολής τους με την έγκριση της αρμόδιας αρχής της χώρας της εγκατάστασης καταγωγής.

[...]»

- 8 Τέλος, το άρθρο 8 της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα ακόλουθα:

«1. Στις περιπτώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 7, η αρμόδια αρχή ενός κράτους μέλους προορισμού επικοινωνεί, χωρίς καθυστέρηση, με τις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους αποστολής, οι οποίες λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα και ανακοινώνουν στην αρμόδια αρχή του πρώτου κράτους μέλους τη φύση των ελέγχων που διενεργούνται, τις αποφάσεις που λαμβάνονται και τους λόγους που υπαγόρευσαν τη λήψη τους.

[...]

2. [...]

Οι αποφάσεις που λαμβάνονται από την αρμόδια αρχή του κράτους προορισμού πρέπει να κοινοποιούνται, με ταυτόχρονη μνεία των λόγων που υπαγόρευσαν τη λήψη τους, στον αποστολέα ή στον εντολοδόχο του καθώς και στην αρμόδια αρχή του κράτους μέλους αποστολής.

Αν ο αποστολέας ή ο εντολοδόχος του υποβάλει σχετική αίτηση, οι αιτιολογημένες αποφάσεις πρέπει να του ανακοινωθούν γραπτώς με μνεία των ένδικων μέσων που προβλέπει η ισχύουσα νομοθεσία του κράτους μέλους προορισμού καθώς και του τύπου και των προθεσμιών μέσα στις οποίες τα ένδικα αυτά μέσα πρέπει να ασκηθούν.

[...]»

Η εθνική νομοθεσία

- 9 Κατά το άρθρο 839 του γερμανικού αστικού κώδικα (Bürgerliches Gesetzbuch), ως ίσχυε μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 2001 (στο εξής: BGB):

«(1) Δημόσιος υπάλληλος που παραβαίνει εκ δόλου ή εξ αμελείας το υπηρεσιακό του καθήκον έναντι τρίτου υποχρεούται έναντι αυτού σε αποκατάσταση της εντεύθεν προκληθείσας ζημίας. Αν στον δημόσιο υπάλληλο μπορεί να καταλογιστεί μόνον αμέλεια, μπορεί να υποχρεωθεί στην καταβολή αποζημιώσεως μόνο στην περίπτωση που ο ζημιωθείς δεν μπορεί να αποζημιωθεί με άλλον τρόπο.

(2) Δημόσιος υπάλληλος ο οποίος, κατά την απόφαση επί ένδικης διαφοράς, παραβαίνει το υπηρεσιακό του καθήκον ευθύνεται για την εντεύθεν προκληθείσα ζημία μόνον εφόσον η παράβαση αυτή συνιστά ποινικό αδίκημα. Η διάταξη αυτή δεν έχει εφαρμογή σε περίπτωση παράνομης αρνήσεως ή καθυστερήσεως του υπαλλήλου να εκπληρώσει το υπηρεσιακό του καθήκον.

(3) Δεν υφίσταται υποχρέωση αποζημίωσης όταν ο ζημιωθείς παρέλειψε, εκ δόλου ή εξ αμελείας, να αποτρέψει την επέλευση της ζημίας δια της χρήσεως μέσου εννόμου προστασίας.»

10 Το άρθρο 852 του BGB προέβλεπε τα εξής:

«(1) Το δικαίωμα αποζημίωσης για τη ζημία που προκλήθηκε από παράνομη ενέργεια παραγράφεται εντός τριών ετών από το χρονικό σημείο κατά το οποίο ο ζημιωθείς έλαβε γνώση της ζημίας και της ταυτότητας του υποχρέου προς αποζημίωση και, ανεξαρτήτως της εν λόγω γνώσεως, εντός τριάντα ετών από την τέλεση της πράξης.

(2) Όταν εκκρεμούν διαπραγματεύσεις μεταξύ του υποχρέου προς αποζημίωση και του δικαιούχου της αποζημίωσης, η παραγραφή διακόπτεται μέχρις ότου ένα εκ των δύο μερών αρνηθεί να εξακολουθήσει τις διαπραγματεύσεις.

(3) Εάν ο υπόχρεος προς αποζημίωση άντλησε οποιοδήποτε κέρδος από την παράνομη πράξη εις βάρος του ζημιωθέντος, υποχρεούται σε αποκατάσταση σύμφωνα με τις διατάξεις περί αδικαιολογήτου πλουτισμού ακόμη και μετά την παραγραφή της αξιώσεως αποζημίωσης.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

11 Η Danske Slagterier, μια επαγγελματική ένωση δανικών εταιριών σφαγείων οργανωμένων υπό συνεταιριστική μορφή και εκτροφών χοίρων, ενεργούσα βάσει δικαιώματος που της εκχώρησαν τα μέλη της, ζητεί από την Bundesrepublik Deutschland την αποκατάσταση ζημίας προξενηθείσας από παράβαση του κοινοτικού

δικαίου. Προσάπτει στην εναγόμενη ότι, κατά παράβαση του κοινοτικού δικαίου, επέβαλε από το 1993 μέχρι το 1999 απαγόρευση εισαγωγής κρέατος μη ευνουχισμένων αρσενικών χοίρων. Κατ' αυτήν, η απαγόρευση αυτή προκάλεσε στους εκτροφείς χοίρων και στις εταιρίες σφαγείων, κατά την επίμαχη περίοδο, ζημία ύψους τουλάχιστον 280 εκατομμυρίων γερμανικών μάρκων (DEM).

- 12 Κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ξεκίνησε στη Δανία η εφαρμογή ενός σχεδίου, αποκαλούμενου «Male-Pig-Projekt», με αντικείμενο την εκτροφή μη ευνουχισμένων αρσενικών χοίρων. Όμως αυτό το είδος της εκτροφής, αν και ενδιαφέρον από οικονομικής απόψεως, ενέχει τον κίνδυνο το κρέας να αναδίδει, κατόπιν θερμάνσεως, έντονη γενετήσια οσμή. Κατά την άποψη Δανών ερευνητών, η έντονη αυτή οσμή μπορεί ήδη να διαπιστωθεί κατά τη σφαγή με μέτρηση της περιεκτικότητας σε scatol. Κατά συνέπεια, στη Δανία, όλα τα σφαγεία εφοδιάστηκαν με όργανα μέτρησης του scatol, προκειμένου να καταστεί δυνατός ο εντοπισμός και η απόσυρση του κρέατος με την επίμαχη οσμή. Την περίοδο εκείνη, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας θεωρούσε ωστόσο ότι η έντονη αυτή οσμή οφειλόταν στην ορμόνη ανδροστενόνη, ο σχηματισμός της οποίας μπορεί να αποφευχθεί με ευνουχισμό πραγματοποιούμενο σε προηγούμενο στάδιο, και ότι η περιεκτικότητα σε scatol, θεωρούμενη μεμονωμένα, δεν μπορούσε να συνιστά αξιόπιστη μέθοδο ανιχνεύσεως της γενετήσιας οσμής.
- 13 Τον Ιανουάριο του 1993, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας πληροφόρησε τις ανώτατες κτηνιατρικές αρχές των κρατών μελών ότι ο κανόνας του άρθρου 6, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 64/433 είχε μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο κατά τρόπο ώστε να προσδιορίζεται οριακή τιμή 0,5 μg/g ανδροστενόνης, ανεξάρτητα από όριο βάρους. Συγκεκριμένα, σε περίπτωση υπερβάσεως της τιμής αυτής, το κρέας παρουσιάζει έντονη γενετήσια οσμή και είναι συνεπώς ακατάλληλο για ανθρώπινη κατανάλωση. Συναφώς, τόνισε ότι μόνον η τροποποιημένη ανοσοενζυματική δοκιμασία του καθηγητή Claus αναγνωριζόταν ως ειδική μέθοδος βάσει της οποίας μπορούσε να ανιχνευθεί η ανδροστενόνη και ότι τα κρέατα των μη ευνουχισμένων αρσενικών χοίρων που υπερέβαιναν την προσδιοριζόμενη με τη δοκιμασία αυτή τιμή δεν μπορούσαν να εισάγονται ως νωπά κρέατα στη Γερμανία.
- 14 Έτσι, πολλές παρτίδες χοίρειου κρέατος προελεύσεως Δανίας υποβλήθηκαν εν συνεχεία σε ελέγχους από τις γερμανικές αρχές και απορρίφθηκαν λόγω υπερβάσεως της οριακής τιμής της ανδροστενόνης. Περαιτέρω, οι εκτροφείς χοίρων και οι εταιρίες σφαγείων που είχαν σχεδόν σταματήσει την παραγωγή ευνουχισμένων αρσενικών χοίρων αναγκάστηκαν να αρχίσουν εκ νέου την παραγωγή αυτή για να μη θέσουν σε κίνδυνο τις εξαγωγές προς τη Γερμανία. Η Danske Slagterier ισχυρίζεται ότι, αν το

εξαχθέν κρέας είχε προέλθει, όπως προέβλεπε το Male-Pig-Projekt, από μη ευνουχισμένους χοίρους, θα μπορούσαν να είχαν εξοικονομηθεί από άποψη κόστους τουλάχιστον 280 εκατομμύρια DEM.

- 15 Το Landgericht της Βόννης, ενώπιον του οποίου η Danske Slagterier άσκησε στις 6 Δεκεμβρίου 1999 αγωγή αποζημίωσης κατά της Bundesrepublik Deutschland, έκρινε ότι η αγωγή αυτή ήταν βάσιμη για το χρονικό διάστημα που άρχισε στις 7 Δεκεμβρίου 1996 και την απέρριψε ως παραγεγραμμένη στον βαθμό που αφορούσε αίτημα αποκαταστάσεως ζημίας γεγεννημένης πριν από την ημερομηνία αυτή. Το Oberlandesgericht της Κολωνίας, ενώπιον του οποίου ασκήθηκε έφεση, δέχθηκε επί της ουσίας την αγωγή στο σύνολό της. Η Bundesrepublik Deutschland άσκησε «Revision» ενώπιον του Bundesgerichtshof, ζητώντας την πλήρη απόρριψη της αγωγής.
- 16 Περαιτέρω, με απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 1998, C-102/96, Επιτροπή κατά Γερμανίας (Συλλογή 1998, σ. I-6871), το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 5, παράγραφος 1, στοιχείο ιε', και το άρθρο 6, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 64/433, καθώς και από τα άρθρα 5, παράγραφος 1, 7 και 8 της οδηγίας 89/662, αφενός, επιβάλλοντας την υποχρέωση επιθέσεως σήματος και θερμικής επεξεργασίας των σφαγίων μη ευνουχισμένων αρσενικών χοίρων, εφόσον το κρέας, ανεξαρτήτως του βάρους του ζώου, παρουσιάζει συγκέντρωση ανδροστερόνης υπερβαίνουσα τα 0,5 μg/g, ανιχνευόμενη μέσω της τροποποιημένης ανοσοενζυματικής μεθόδου του καθηγητή Claus, και, αφετέρου, θεωρώντας ότι, σε περίπτωση υπερβάσεως της οριακής τιμής των 0,5 μg/g, το κρέας παρουσιάζει έντονη γενετήσια οσμή, που έχει ως συνέπεια να καθίσταται ακατάλληλο για ανθρώπινη κατανάλωση.
- 17 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Bundesgerichtshof αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Δημιουργούν οι διατάξεις των άρθρων 5, παράγραφος 1, στοιχείο ιε', και 6, παράγραφος 1, στοιχείο β', περίπτωση iii, της οδηγίας [64/433], σε συνδυασμό με τα άρθρα 5, παράγραφος 1, 7 και 8 της οδηγίας 89/662 [...] για τους παραγωγούς και τους εμπόρους χοιρείου κρέατος μια νομική κατάσταση η οποία, σε περίπτωση

πλημμελειών από απόψεως μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο ή εφαρμογής, μπορεί να στοιχειοθετήσει αξίωση αποζημίωσης εξ αστικής ευθύνης του Δημοσίου κατά το κοινοτικό δίκαιο;

- 2) Μπορούν οι παραγωγοί και οι έμποροι χοιρείου κρέατος —ανεξαρτήτως της απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα— να επικαλεσθούν προς θεμελίωση αξιώσεως αποζημίωσης εξ αστικής ευθύνης του Δημοσίου κατά το κοινοτικό δίκαιο, σε περίπτωση αντιβαίνουσας προς το ευρωπαϊκό δίκαιο μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο και εσφαλμένης εφαρμογής των παρατιθέμενων οδηγιών, παράβαση του άρθρου 30 της Συνθήκης ΕΚ [το οποίο κατέστη το άρθρο 28 ΕΚ];
- 3) Πρέπει, κατά το κοινοτικό δίκαιο, η παραγραφή αξιώσεως αποζημίωσης εξ αστικής ευθύνης του Δημοσίου βάσει αυτού του δικαίου να διακόπτεται λόγω διαδικασίας λόγω παραβάσεως κράτους μέλους κατά το άρθρο 226 ΕΚ ή, εν πάση περιπτώσει, να αναστέλλεται μέχρι το πέρας αυτής της διαδικασίας, όταν δεν υφίσταται στο εσωτερικό δίκαιο αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα προκειμένου να αναγκασθεί το κράτος μέλος να μεταφέρει μια οδηγία στο εσωτερικό δίκαιο;
- 4) Αρχίζει ο χρόνος παραγραφής αξιώσεως αποζημίωσης εξ αστικής ευθύνης του Δημοσίου κατά το κοινοτικό δίκαιο, η οποία στηρίζεται στην ανεπαρκή μεταφορά οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο και σε συνακόλουθη (εν τοις πράγμασι) απαγόρευση εισαγωγών, ανεξαρτήτως του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, από της πλήρους μεταφοράς της στο εσωτερικό δίκαιο ή μπορεί ο χρόνος παραγραφής, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, να αρχίσει να τρέχει αμέσως με την επέλευση των πρώτων ζημιολογώνων συνεπειών και εφόσον είναι δυνατόν να προβλεφθούν περαιτέρω ζημιολογόνες συνέπειες; Στην περίπτωση κατά την οποία η πλήρης μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο επηρεάζει την έναρξη του χρόνου παραγραφής, ισχύει αυτό γενικώς ή μόνον αν η οδηγία παρέχει στον ιδιώτη κάποιο δικαίωμα;
- 5) Υφίσταται, λαμβανομένου υπόψη του ότι δεν επιτρέπεται τα κράτη μέλη να διαμορφώνουν τις νομικές προϋποθέσεις αποζημίωσης στην περίπτωση

αξιώσεως εξ αστικής ευθύνης του Δημοσίου κατά το κοινοτικό δίκαιο κατά τρόπο δυσμενέστερο απ' ό,τι στην περίπτωση παρόμοιων αγωγών, που έχουν σχέση μόνο με το εθνικό δίκαιο, καθώς και του ότι δεν επιτρέπεται να καθίσταται ουσιαστικώς αδύνατη ή να δυσχεραίνεται υπερβολικώς η επίτευξη αποζημίωσης, επί της αρχής αντίρρηση έναντι εθνικής ρυθμίσεως κατά την οποία η υποχρέωση αποζημίωσης δεν γεννάται όταν ο ζημιωθείς παρέλειψε εκ προθέσεως ή εξ αμελείας, κάνοντας χρήση ενδίκου βοηθήματος, να αποτρέψει τη ζημία; Υφίστανται επίσης αντιρρήσεις έναντι αυτής της “υπεροχής της κατά το πρωτογενές δίκαιο νομικής προστασίας”, όταν αυτή τελεί υπό την επιφύλαξη ότι απαιτείται να μπορεί ευλόγως ο ενδιαφερόμενος να κάνει χρήση αυτής; Είναι κατά το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο αδύνατη αυτή η απαίτηση, όταν το επιληφθέν δικαστήριο δεν μπορεί κατά τα φαινόμενα να δώσει απάντηση στα επίμαχα ζητήματα κοινοτικού δικαίου χωρίς αυτά να υποβληθούν στο Δικαστήριο για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ή όταν εκκρεμεί διαδικασία λόγω παραβάσεως κατά το άρθρο 226 ΕΚ;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου και του δευτέρου ερωτήματος

- ¹⁸ Με τα δύο πρώτα ερωτήματα που πρέπει να συνεξεταστούν, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν ο συνδυασμός των διατάξεων των άρθρων 5, παράγραφος 1, στοιχείο ιε', και 6, παράγραφος 1, στοιχείο β', περίπτωση iii, της οδηγίας 64/433, καθώς και των άρθρων 5, παράγραφος 1, 7 και 8 της οδηγίας 89/662 έχει ως αποτέλεσμα ότι οι παραγωγοί και οι έμποροι χόιρειου κρέατος, σε περίπτωση μη ορθής μεταφοράς των οδηγιών αυτών στο εσωτερικό δίκαιο, τελούν σε έννομη κατάσταση που τους παρέχει τη δυνατότητα να αξιώνουν αποζημίωση εξ αστικής ευθύνης του Δημοσίου λόγω παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου και αν, υπό τις συνθήκες αυτές, μπορούν να επικαλεστούν παράβαση του άρθρου 28 ΕΚ για να θεμελιώσουν αξίωση αποζημίωσης λόγω της ευθύνης αυτής του Δημοσίου.

- 19 Συναφώς, πρέπει εκ προοιμίου να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, η αρχή της ευθύνης του Δημοσίου για ζημίες που προκαλούνται στους ιδιώτες από παραβιάσεις του κοινοτικού δικαίου οι οποίες του καταλογίζονται είναι σύμφυτη προς το σύστημα της Συνθήκης ΕΚ (αποφάσεις της 19ης Νοεμβρίου 1991, C-6/90 και C-9/90, Francovich κ.λπ., Συλλογή 1991, σ. I-5357 σκέψη 35 της 5ης Μαρτίου 1996, C-46/93 και C-48/93, Brasserie du pêcheur και Factortame, Συλλογή 1996, σ. I-1029, σκέψη 31 της 23ης Μαΐου 1996, C-5/94, Hedley Lomas, Συλλογή 1996, σ. I-2553, σκέψη 24, καθώς και της 8ης Οκτωβρίου 1996, C-178/94, C-179/94 και C-188/94 έως C-190/94, Dillenkofer κ.λπ., Συλλογή 1996, σ. I-4845, σκέψη 20).
- 20 Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι οι ζημιωθέντες ιδιώτες έχουν δικαίωμα αποζημίωσης εφόσον συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις, ότι δηλαδή ο παραβιασθείς κανόνας δικαίου αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, ότι η παράβαση του κανόνα αυτού είναι κατάφωρη και, τέλος, ότι υφίσταται άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παραβάσεως της υποχρεώσεως του κράτους και της βλάβης που υπέστησαν οι ζημιωθέντες (βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις Brasserie du pêcheur και Factortame, σκέψη 51, Hedley Lomas, σκέψη 25, καθώς και Dillenkofer κ.λπ., σκέψη 21).
- 21 Όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση, το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να εξετάσει την ευθύνη των κρατών μελών λόγω παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου στην περίπτωση μη μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο οδηγιών που αποσκοπούσαν στην υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς (βλ., μεταξύ άλλων, προπαρατεθείσες αποφάσεις Francovich κ.λπ., καθώς και Dillenkofer κ.λπ.). Ωστόσο, σε αντίθεση προς τις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι δύο προπαρατεθείσες αποφάσεις, όπου μόνον το παράγωγο δίκαιο είχε δημιουργήσει ένα νομικό πλαίσιο παρέχον δικαιώματα στους ιδιώτες, η υπόθεση της κύριας δίκης αφορά περίπτωση στην οποία ένας από τους διαδίκους της κύριας δίκης, ήτοι η Danske Slagterier, ισχυρίζεται ότι το άρθρο 28 ΕΚ της παρέχει ήδη τα δικαιώματα τα οποία επικαλείται.
- 22 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι δεν αμφισβητείται ότι το άρθρο 28 ΕΚ παράγει άμεσο αποτέλεσμα, καθόσον παρέχει στους ιδιώτες δικαιώματα τα οποία αυτοί δύνανται να επικαλούνται ευθέως ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, και ότι η παράβαση της διατάξεως αυτής μπορεί να γεννήσει υποχρέωση αποζημίωσης (προπαρατεθείσα απόφαση Brasserie du pêcheur και Factortame, σκέψη 23).
- 23 Η Danske Slagterier επικαλείται επίσης τις διατάξεις των οδηγιών 64/433 και 89/662. Όπως προκύπτει από τον τίτλο και από την πρώτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 89/662, η οδηγία αυτή εκδόθηκε με προοπτική την υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς,

όπως και η οδηγία 91/497, που τροποποιεί την οδηγία 64/433, σύμφωνα με την τρίτη αιτιολογική σκέψη αυτής. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων αποτελεί συνεπώς έναν από τους σκοπούς των οδηγιών αυτών οι οποίες, μέσω της εξαλείψευς των υφισταμένων μεταξύ των κρατών μελών διαφορών όσον αφορά τις υγειονομικές προδιαγραφές για τα νωπά κρέατα, αποσκοπούν στην προαγωγή του ενδοκοινοτικού εμπορίου. Το δικαίωμα που παρέχει το άρθρο 28 ΕΚ διευκρινίζεται και συγκεκριμενοποιείται έτσι με τις εν λόγω οδηγίες.

24 Όσον αφορά το περιεχόμενο των οδηγιών 64/433 και 89/662, πρέπει να τονιστεί ότι οι εν λόγω οδηγίες ρυθμίζουν, μεταξύ άλλων, τους υγειονομικούς ελέγχους και την πιστοποίηση των νωπών κρεάτων που παράγονται εντός ενός κράτους μέλους και παραδίδονται εντός άλλου. Όπως προκύπτει, ιδίως, από το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 89/662, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να αντιταχθούν στις εισαγωγές νωπών κρεάτων, παρά μόνον αν το εμπόρευμα δεν ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις που ορίζουν οι κοινοτικές οδηγίες ή σε ορισμένες πολύ ειδικές περιστάσεις, όπως είναι οι επιδημίες. Η επιβαλλόμενη στα κράτη μέλη απαγόρευση να εμποδίζουν την εισαγωγή παρέχει στους ιδιώτες το δικαίωμα να διαθέτουν στο εμπόριο το νωπό κρέας που ανταποκρίνεται στις κοινοτικές απαιτήσεις εντός άλλου κράτους μέλους.

25 Από τον συνδυασμό των διατάξεων των οδηγιών 64/433 και 89/662 προκύπτει εξάλλου ότι τα μέτρα για την ανίχνευση της έντονης γενετήσιας οσμής των μη ευνουχισμένων αρσενικών χοίρων έχουν αποτελέσει το αντικείμενο κοινοτικής εναρμονίσεως (προπαρατεθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψη 29). Η εναρμόνιση αυτή απαγορεύει κατά συνέπεια στα κράτη μέλη, στον πλήρως εναρμονισμένο τομέα, να δικαιολογούν το εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων για λόγους άλλους πλην αυτών που προβλέπουν οι οδηγίες 64/433 και 89/662.

26 Επομένως, στα δύο πρώτα ερωτήματα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι οι ιδιώτες οι οποίοι ζημιώθηκαν από τη μη ορθή μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο και εφαρμογή των οδηγιών 64/433 και 89/662 μπορούν να επικαλεσθούν το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων προκειμένου να μπορέσουν να θεμελιώσουν την ευθύνη του Δημοσίου λόγω παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου.

Επί του τρίτου ερωτήματος

- 27 Με το τρίτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το κοινοτικό δίκαιο επιβάλλει, όταν η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει κινήσει διαδικασία λόγω παραβάσεως βάσει του άρθρου 226 ΕΚ, να διακόπτεται ή να αναστέλλεται κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής ο χρόνος παραγραφής της προβλεπόμενης από την εθνική νομοθεσία αξιώσεως αποζημιώσεως λόγω της ευθύνης του Δημοσίου συνεπεία παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου, εφόσον δεν υφίσταται εντός του οικείου κράτους αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα του οποίου η άσκηση μπορεί να το εξαναγκάσει να μεταφέρει στο εσωτερικό δίκαιο μια οδηγία.
- 28 Η χρονολογική κατάταξη των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης μπορεί να διαφωτίσει το ερώτημα αυτό. Συγκεκριμένα, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η διαδικασία λόγω παραβάσεως κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, που οδήγησε στην έκδοση της προπαρατεθείσας αποφάσεως Επιτροπή κατά Γερμανίας, κινήθηκε στις 27 Μαρτίου 1996. Οι ζημιωθέντες υπέστησαν τις πρώτες ζημιογόνες συνέπειες ήδη το 1993, αλλά άσκησαν αγωγή αποζημιώσεως λόγω ευθύνης του Δημοσίου μόλις τον Δεκέμβριο του 1999. Αν, όπως αναφέρει το αιτούν δικαστήριο, έχει εφαρμογή η τριετής παραγραφή του άρθρου 852, παράγραφος 1, του BGB, αυτός ο χρόνος παραγραφής αρχίζει να τρέχει από τα μέσα του 1996, ημερομηνία κατά την οποία, κατά το δικαστήριο αυτό, οι ζημιωθέντες έλαβαν γνώση της ζημίας και της ταυτότητας του υπέχοντος την ευθύνη προσώπου. Κατά συνέπεια, στην υπόθεση της κύριας δίκης, η αξίωση αποζημιώσεως λόγω ευθύνης του Δημοσίου μπορεί να παραγραφεί. Για τον λόγο αυτόν, έχει σημασία για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης το ερώτημα αν η άσκηση εκ μέρους της Επιτροπής προσφυγής λόγω παραβάσεως επηρεάζει τον εν λόγω χρόνο παραγραφής.
- 29 Ωστόσο, προκειμένου να δοθεί χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, πρέπει να εξεταστεί, εκ προοιμίου, το ζήτημα που εμμέσως αυτό θέτει, ήτοι το αν το κοινοτικό δίκαιο εμποδίζει την κατ' αναλογίαν εφαρμογή στην υπόθεση της κύριας δίκης της τριετούς παραγραφής του άρθρου 852, παράγραφος 1, του BGB.
- 30 Σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 852, παράγραφος 1, του BGB, η Danske Slagterier εξέφρασε, συγκεκριμένα, τη λύπη της για την έλλειψη σαφήνειας που χαρακτηρίζει τη νομική κατάσταση στη Γερμανία όσον αφορά τον περί παραγραφής κανόνα του εθνικού δικαίου που εφαρμόζεται στο δικαίωμα αποζημιώσεως λόγω ευθύνης του Δημοσίου συνεπεία παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου, στον βαθμό που

το ζήτημα αυτό δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ούτε νομοθετικού μέτρου ούτε αποφάσεως του ανωτάτου δικαστηρίου, στη δε θεωρία το ζήτημα αυτό στασιάζεται, καθόσον προτείνονται διάφορες νομικές βάσεις. Η εφαρμογή, για πρώτη φορά και κατ' αναλογίαν, της παραγραφής του άρθρου 852 του BGB στις αγωγές αποζημίωσης λόγω ευθύνης του Δημοσίου συνεπεία παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου συνιστά παραβίαση των αρχών της ασφαλείας δικαίου και της νομικής σαφήνειας, καθώς και των αρχών της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας.

- 31 Συναφώς, πρέπει να τονιστεί ότι, κατά πάγια νομολογία, ελλείπει κοινοτικής ρυθμίσεως, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίζει τα αρμόδια δικαστήρια και να ρυθμίζει τη διαδικασία ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην πλήρη προάσπιση των δικαιωμάτων που το κοινοτικό δίκαιο παρέχει στους ιδιώτες. Επομένως, το Δημόσιο υποχρεούται να αποκαθιστά τις συνέπειες της προκληθείσας ζημίας στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου περί ευθύνης, οι προϋποθέσεις όμως, ιδίως όσον αφορά τις προθεσμίες, που ορίζουν οι εθνικές νομοθεσίες σχετικά με την αποκατάσταση των ζημιών, δεν επιτρέπεται να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρόμοιες απαιτήσεις στηριζόμενες στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να έχουν διαμορφωθεί κατά τρόπο ώστε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την επίτευξη αποζημίωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας) (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις Francovich κ.λπ., προπαρατεθείσα, σκέψεις 42 και 43, καθώς και της 10ης Ιουλίου 1997, C-261/95, Palmisani, Συλλογή 1997, σ. I-4025, σκέψη 27).
- 32 Όσον αφορά την τελευταία αυτή αρχή, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο ο καθορισμός ευλόγων αποσβεστικών προθεσμιών για την άσκηση προσφυγής, προς το συμφέρον της ασφάλειας δικαίου, η οποία προστατεύει τόσο τον ενδιαφερόμενο φορολογούμενο όσο και την εμπλεκόμενη διοίκηση (βλ. απόφαση της 17ης Νοεμβρίου 1998, C-228/96, Aprile, Συλλογή 1998, σ. I-7141, σκέψη 19 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Πράγματι, τέτοιες προθεσμίες δεν είναι ικανές να καταστήσουν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει η κοινοτική έννομη τάξη. Συναφώς, φαίνεται εύλογη η τριετής παραγραφή που προβλέπει το εσωτερικό δίκαιο (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις Aprile, προπαρατεθείσα, σκέψη 19, καθώς και της 11ης Ιουλίου 2002, C-62/00, Marks & Spencer, Συλλογή 2002, σ. I-6325, σκέψη 35).
- 33 Ωστόσο, όπως προκύπτει επίσης από τη σκέψη 39 της προπαρατεθείσας αποφάσεως Marks & Spencer, για να εκπληρώσει τη λειτουργία της εξασφάλισης της ασφάλειας δικαίου, ο χρόνος παραγραφής πρέπει να είναι καθορισμένος εκ των προτέρων. Μια

κατάσταση όμως που χαρακτηρίζεται από σημαντική νομική αβεβαιότητα μπορεί να συνιστά παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικότητας, καθόσον η αποκατάσταση της ζημίας που προξενήθηκε στους ιδιώτες συνεπεία παραβιάσεων του κοινοτικού δικαίου που μπορούν να καταλογιστούν σε κράτος μέλος θα μπορούσε να καταστεί στην πράξη εξαιρετικά δυσχερής αν οι ιδιώτες αυτοί δεν μπορούσαν να προσδιορίσουν τον ισχύοντα χρόνο παραγραφής με εύλογο βαθμό βεβαιότητας.

- 34 Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο, αφού λάβει υπόψη το σύνολο των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τη νομική κατάσταση και την κατάσταση των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, να εξακριβώσει, με γνώμονα την αρχή της αποτελεσματικότητας, αν η κατ' αναλογίαν εφαρμογή του χρόνου παραγραφής του άρθρου 852, παράγραφος 1, του BGB στις αξιώσεις αποκαταστάσεως της ζημίας που προκλήθηκε συνεπεία παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου εκ μέρους του οικείου κράτους μέλους ήταν επαρκώς προβλέψιμη από τον ιδιώτη.
- 35 Περαιτέρω, όσον αφορά τη συμβατότητα της κατ' αναλογίαν εφαρμογής του εν λόγω χρόνου παραγραφής προς την αρχή της ισοδυναμίας, εναπόκειται επίσης στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν, λόγω της εφαρμογής αυτής, οι προϋποθέσεις αποκαταστάσεως της ζημίας που προκλήθηκε στους ιδιώτες συνεπεία παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου εκ μέρους του κράτους μέλους αυτού καθίστανται λιγότερο ευνοϊκές από αυτές που ισχύουν για την αποκατάσταση παρόμοιων ζημιών εσωτερικής φύσεως.
- 36 Όσον αφορά τη διακοπή ή την αναστολή της παραγραφής επί ασκήσεως προσφυγής λόγω παραβάσεως κράτους μέλους, από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να ρυθμίζουν αυτό το είδος των διαδικαστικών θεμάτων εφόσον τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.
- 37 Συναφώς, πρέπει να τονισθεί ότι η αποκατάσταση της ζημίας δεν μπορεί να εξαρτηθεί από την προϋπόθεση προηγούμενης διαπιστώσεως εκ μέρους του Δικαστηρίου παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου καταλογιζομένης στο οικείο κράτος (βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις *Brasserie du pêcheur* και *Factortame*, σκέψεις 94 έως 96, καθώς και *Dillenkofer* κ.λπ., σκέψη 28).

- 38 Συγκεκριμένα, η αναγνώριση της παραβάσεως αποτελεί βεβαίως σημαντικό, αλλ' όχι απαραίτητο, στοιχείο για να διαπιστωθεί η συνδρομή της προϋποθέσεως ότι η παραβίαση του κοινοτικού δικαίου είναι αρκούντως κατάφωρη. Επιπλέον, τα δικαιώματα που παρέχονται στους ιδιώτες δεν μπορούν να εξαρτώνται από την κρίση της Επιτροπής περί της σκοπιμότητας να κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 226 ΕΚ κατά κράτους μέλους, ούτε από την ενδεχόμενη έκδοση αποφάσεως του Δικαστηρίου περί αναγνώρισεως της παραβάσεως (βλ. προπαρατεθείσα απόφαση *Brasserie du pêcheur* και *Factortame*, σκέψεις 93 και 95).
- 39 Ο ιδιώτης μπορεί συνεπώς να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης στο πλαίσιο των διαδικασιών που προβλέπει προς τούτο το εθνικό δίκαιο, χωρίς να χρειάζεται να αναμείνει την έκδοση αποφάσεως περί αναγνώρισεως της παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου εκ μέρους του κράτους μέλους. Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι η άσκηση προσφυγής λόγω παραβάσεως κράτους μέλους δεν έχει ως αποτέλεσμα τη διακοπή ή την αναστολή της παραγραφής δεν καθιστά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση, από τον ιδιώτη, των δικαιωμάτων που του παρέχει το κοινοτικό δίκαιο.
- 40 Περαιτέρω, η *Danske Slagterier* προβάλλει παραβίαση της αρχής της ισοδυναμίας, στον βαθμό που το γερμανικό δίκαιο προβλέπει τη διακοπή της παραγραφής όταν ασκείται παράλληλα ένδικο βοήθημα του εθνικού δικαίου σύμφωνα με το άρθρο 839 του BGB, καθόσον η προσφυγή που ασκείται δυνάμει του άρθρου 226 ΕΚ πρέπει να εξομοιώνεται με ένα τέτοιο ένδικο βοήθημα.
- 41 Πρέπει συναφώς να τονισθεί ότι, προκειμένου να κριθεί η ισοδυναμία των δικονομικών κανόνων, πρέπει να εξεταστεί κατά τρόπο αντικειμενικό και αφηρημένο η ομοιότητα των εν λόγω κανόνων από πλευράς της θέσεώς τους στην όλη διαδικασία, της εξελίξεως της εν λόγω διαδικασίας και των ιδιομορφιών των κανόνων (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 16ης Μαΐου 2000, C-78/98, *Preston* κ.λπ., Συλλογή 2000, σ. I-3201, σκέψη 63).
- 42 Κατά την εκτίμηση της ομοιότητας των επίμαχων κανόνων, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιομορφίες της διαδικασίας δυνάμει του άρθρου 226 ΕΚ.

- 43 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, στο πλαίσιο της ασκήσεως των εκ του άρθρου 226 ΕΚ αρμοδιοτήτων της, η Επιτροπή δεν οφείλει να αποδεικνύει την ύπαρξη ειδικού εννόμου συμφέροντος (βλ. αποφάσεις της 4ης Απριλίου 1974, 167/73, Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή τόμος 1974, σ. 179, σκέψη 15, καθώς και της 10ης Απριλίου 2003, C-20/01 και C-28/01, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 2003, σ. I-3609, σκέψη 29). Η Επιτροπή έχει, συγκεκριμένα, ως αποστολή να μεριμνά αυτεπαγγέλτως και προς το γενικό συμφέρον για την εφαρμογή, από τα κράτη μέλη, του κοινοτικού δικαίου και να διαπιστώνει τυχόν παραβάσεις των εξ αυτού απορρεουσών υποχρεώσεων, με σκοπό την παύση τους (βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις Επιτροπή κατά Γαλλία, σκέψη 15, και της 10ης Απριλίου 2003, Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψη 29).
- 44 Συνεπώς, σκοπός του άρθρου 226 ΕΚ δεν είναι η προστασία των δικαιωμάτων του ίδιου του θεσμικού οργάνου. Στο όργανο αυτό και μόνον εναπόκειται να αποφασίσει κατά πόσον είναι σκόπιμη η κίνηση διαδικασίας διαπιστώσεως παραβάσεως και να καθορίσει, ενδεχομένως, την ενέργεια ή την παράβαση λόγω της οποίας πρέπει να κινηθεί η διαδικασία αυτή (απόφαση της 2ας Ιουνίου 2005, C-394/02, Επιτροπή κατά Ελλάδας, Συλλογή 2005, σ. I-4713, σκέψη 16 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Η Επιτροπή διαθέτει κατά συνέπεια διακριτική εξουσία εκτιμήσεως αποκλείουσα το δικαίωμα των ιδιωτών να απαιτήσουν από το όργανο αυτό να λάβει συγκεκριμένη θέση (βλ. απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 1989, 247/87, Star Fruit κατά Επιτροπής, Συλλογή 1989, σ. 291, σκέψη 11).
- 45 Επιβάλλεται συνεπώς η διαπίστωση ότι τηρεί την αρχή της ισοδυναμίας μια εθνική κανονιστική ρύθμιση μη προβλέπουσα τη διακοπή ή την αναστολή της παραγραφής του δικαιώματος αποζημιώσεως, λόγω της ευθύνης του Δημοσίου συνεπεία παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου, όταν η Επιτροπή έχει κινήσει διαδικασία δυνάμει του άρθρου 226 ΕΚ.
- 46 Κατόπιν του συνόλου των προεκτεθέντων, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν επιβάλλει, όταν η Επιτροπή έχει κινήσει διαδικασία λόγω παραβάσεως βάσει του άρθρου 226 ΕΚ, τη διακοπή ή την αναστολή, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής, της προβλεπόμενης από την εθνική νομοθεσία παραγραφής του δικαιώματος αποζημιώσεως, λόγω της ευθύνης του Δημοσίου συνεπεία παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

- 47 Με το τέταρτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν ο χρόνος παραγραφής της αξιώσεως αποζημιώσεως λόγω ευθύνης του Δημοσίου συνεπεία μη ορθής μεταφοράς οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο αρχίζει να τρέχει, ανεξάρτητα από το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο, μόνον από την πλήρη μεταφορά της οδηγίας αυτής ή αν ο χρόνος αυτός αρχίζει να τρέχει, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, από την ημερομηνία κατά την οποία επήλθαν οι πρώτες ζημιογόνες συνέπειες αυτής της μη ορθής μεταφοράς και είναι προβλέψιμες οι μετέπειτα ζημιογόνες συνέπειες. Στην περίπτωση κατά την οποία η πλήρης μεταφορά επηρεάζει την παρέλευση του ως άνω χρόνου παραγραφής, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν πρόκειται για γενικό κανόνα ή αν τούτο ισχύει μόνον αν η οδηγία παρέχει δικαίωμα στους ιδιώτες.
- 48 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 31 και 32 της παρούσας αποφάσεως, ότι, ελλείψει κοινοτικής ρυθμίσεως, εναπόκειται στα κράτη μέλη να ρυθμίζουν τη διαδικασία ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην προάσπιση των δικαιωμάτων που το κοινοτικό δίκαιο παρέχει στους ιδιώτες, περιλαμβανομένων των κανόνων περί παραγραφής, εφόσον ως προς τη διαδικασία και τους κανόνες αυτούς τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Πρέπει, επιπλέον, να υπομνησθεί ότι με τον καθορισμό εύλογων αποσβεστικών προθεσμιών ασκήσεως ενδίκων βοηθημάτων τηρούνται οι αρχές αυτές και δεν μπορεί, μεταξύ άλλων, να θεωρηθεί ότι καθίσταται πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής η άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει το κοινοτικό δίκαιο.
- 49 Το γεγονός ότι ο χρόνος παραγραφής που προβλέπει το εθνικό δίκαιο αρχίζει να τρέχει από το χρονικό σημείο κατά το οποίο επήλθαν οι πρώτες ζημιογόνες συνέπειες, ενώ είναι προβλέψιμες και άλλες συνέπειες του είδους αυτού, ομοίως δεν δύναται να καταστήσει πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει το κοινοτικό δίκαιο.
- 50 Η απόφαση της 13ης Ιουλίου 2006, C-295/04 έως C-298/04, Manfredi κ.λπ. (Συλλογή 2006, σ. I-6619), στην οποία παραπέμπει η Danske Slagterier, δεν δύναται να αναιρέσει το συμπέρασμα αυτό.

- 51 Στις σκέψεις 78 και 79 της εν λόγω αποφάσεως, το Δικαστήριο θεώρησε ότι δεν αποκλείεται να μην μπορούσε η σύντομη προθεσμία ασκήσεως αγωγής αποζημιώσεως που αρχίζει από την ημερομηνία κατά την οποία τέθηκε σε εφαρμογή η σύμπραξη ή η εναρμονισμένη πρακτική να καταστήσει πρακτικώς αδύνατη την προβολή αξιώσεως αποκαταστάσεως της ζημίας που προκλήθηκε από την εν λόγω απαγορευόμενη σύμπραξη ή πρακτική. Έτσι, σε περίπτωση συνεχιζόμενων ή επαναλαμβανόμενων παραβάσεων, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να παρέλθει ο χρόνος παραγραφής πριν ακόμη παύσει η παράβαση, με αποτέλεσμα οι ζημιωθέντες μετά την παρέλευση του χρόνου παραγραφής να στερούνται της δυνατότητας ασκήσεως αγωγής.
- 52 Τούτο όμως δεν συμβαίνει στην υπόθεση της κύριας δίκης. Συγκεκριμένα, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι ο επίμαχος στην υπόθεση αυτή χρόνος παραγραφής δεν μπορεί να αρχίσει να τρέχει προτού ο ζημιωθείς λάβει γνώση της ζημίας και της ταυτότητας του υποχρέου προς αποζημίωση. Υπό τις συνθήκες αυτές, είναι συνεπώς αδύνατο ο ζημιωθείς να βρεθεί σε κατάσταση στην οποία ο χρόνος παραγραφής να αρχίσει να τρέχει, ή ακόμη και να έχει παρέλθει, χωρίς να γνωρίζει ότι έχει ζημιωθεί, όπως τούτο θα μπορούσε να συμβεί στο πλαίσιο της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η προπαρατεθείσα απόφαση Manfredi κ.λπ., όπου ο χρόνος παραγραφής άρχιζε να τρέχει από της θέσεως σε εφαρμογή της συμπράξεως ή της εναρμονισμένης πρακτικής, των οποίων ορισμένα ενδιαφερόμενα πρόσωπα ενδέχεται να λάβουν γνώση μόνον πολύ αργότερα.
- 53 Όσον αφορά τη δυνατότητα καθορισμού του σημείου αφετηρίας του χρόνου παραγραφής πριν από την πλήρη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της επίμαχης οδηγίας, είναι αληθές ότι, με τη σκέψη 23 της αποφάσεως της 25ης Ιουλίου 1991, C-208/90, Emmott (Συλλογή 1991, σ. I-4269), το Δικαστήριο έκρινε ότι, μέχρι το χρονικό σημείο της ορθής μεταφοράς της οδηγίας, το κράτος μέλος που δεν έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του δεν μπορεί να προβάλει την εκπρόθεσμη κίνηση από έναν ιδιώτη της σχετικής κατ' αυτού ένδικης διαδικασίας για την προστασία των δικαιωμάτων που του αναγνωρίζονται από τις διατάξεις της οδηγίας αυτής και ότι η προθεσμία ασκήσεως ενδίκου βοηθήματος του εθνικού δικαίου δεν μπορεί να αρχίσει να τρέχει παρά μόνο μετά από το χρονικό αυτό σημείο.
- 54 Ωστόσο, όπως το επιβεβαίωσε η απόφαση της 6ης Δεκεμβρίου 1994, C-410/92, Johnson (Συλλογή 1994, σ. I-5483, σκέψη 26), από την απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1993, C-338/91, Steenhorst-Neerings (Συλλογή 1993, σ. I-5475), προκύπτει ότι η δοθείσα με την προπαρατεθείσα απόφαση Emmott λύση δικαιολογούνταν από τις περιστάσεις που χαρακτήριζαν την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση αυτή, όπου η αποσβεστική προθεσμία είχε ως αποτέλεσμα να στερεί πλήρως την αιτούσα της

κύριας δίκης από τη δυνατότητα να προβάλλει το δικαίωμά της ίσης μεταχειρίσεως δυνάμει της οδηγίας. (βλ., επίσης, αποφάσεις της 17ης Ιουλίου 1997, C-90/94, Haahr Petroleum, Συλλογή 1997, σ. I-4085, σκέψη 52, και C-114/95 και C-115/95, Texaco και Olieselskabet Danmark, Συλλογή 1997, σ. I-4263, σκέψη 48, καθώς και της 15ης Σεπτεμβρίου 1998, C-279/96 έως C-281/96, Ansaldo Energia κ.λπ., Συλλογή 1998, σ. I-5025, σκέψη 20).

- 55 Στην υπόθεση όμως της κύριας δίκης δεν προκύπτει ούτε από τη δικογραφία ούτε από τη διεξαχθείσα κατά την προφορική διαδικασία συζήτηση ότι η ύπαρξη του επίδικου χρόνου παραγραφής κατέληξε, όπως στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η προπαρατεθείσα απόφαση Emmott, στο να στερηθούν πλήρως οι ζημιωθέντες της δυνατότητας να προβάλουν τα δικαιώματά τους ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.
- 56 Επομένως, στο τέταρτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει την έναρξη του χρόνου παραγραφής μιας αξιώσεως αποζημιώσεως λόγω ευθύνης του Δημοσίου, συνεπεία μη ορθής μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο μιας οδηγίας, από την ημερομηνία κατά την οποία επήλθαν οι πρώτες ζημιογόνες συνέπειες αυτής της μη ορθής μεταφοράς και είναι προβλέψιμες οι μετέπειτα ζημιογόνες συνέπειες, έστω και αν η ημερομηνία αυτή είναι προγενέστερη της ορθής μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο της οδηγίας αυτής.
- 57 Κατόπιν της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο τμήμα του τετάρτου ερωτήματος, παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο τμήμα του ερωτήματος αυτού.

Επί του πέμπτου ερωτήματος

- 58 Με το πέμπτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το κοινοτικό δίκαιο εμποδίζει την εφαρμογή ενός κανόνα, όπως είναι ο προβλεπόμενος στο άρθρο 839, παράγραφος 3, του BGB, ο οποίος προβλέπει ότι ένας ιδιώτης δεν μπορεί αν επιτύχει την αποκατάσταση της ζημίας της οποίας την επέλευση παρέλειψε, εκ προθέσεως ή εξ αμελείας, να αποτρέψει κάνοντας χρήση ενδίκου βοηθήματος. Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει το ερώτημά του ερωτώντας αν μια τέτοια εθνική κανονιστική ρύθμιση είναι αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο αν εφαρμόζεται υπό την

επιφύλαξη του ότι ο ενδιαφερόμενος έχει ευλόγως πρόσβαση στην άσκηση αυτού του ενδίκου βοηθήματος. Το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί τέλος να πληροφορηθεί αν η άσκηση ενδίκου βοηθήματος μπορεί να χαρακτηριστεί εύλογη όταν είναι πιθανόν το επιληφθέν δικαστήριο να υποβάλει αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ ή όταν έχει κινηθεί διαδικασία λόγω παραβάσεως δυνάμει του άρθρου 226 ΕΚ.

- 59 Όπως υπενθυμίστηκε στο πλαίσιο των απαντήσεων που δόθηκαν στα δύο προηγούμενα ερωτήματα, εναπόκειται στα κράτη μέλη, ελλείψει κοινοτικής ρυθμίσεως, να ρυθμίζουν τη διαδικασία ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην προάσπιση των δικαιωμάτων που το κοινοτικό δίκαιο παρέχει στους ιδιώτες, εφόσον ως προς τη διαδικασία αυτή τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.
- 60 Όσον αφορά την άσκηση των διαθέσιμων ενδίκων βοηθημάτων, το Δικαστήριο έκρινε, με τη σκέψη 84 της προπαρατεθείσας αποφάσεως *Brasserie du pêcheur* και *Factortame*, σχετικά με την ευθύνη κράτους μέλους λόγω παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου, ότι το εθνικό δικαστήριο μπορούσε να ερευνήσει αν ο ζημιωθής επέδειξε τη δέουσα επιμέλεια, ώστε να αποφύγει τη ζημία ή να περιορίσει την έκτασή της, και ιδίως αν χρησιμοποίησε εγκαίρως όλα τα μέσα παροχής εννόμου προστασίας που διέθετε.
- 61 Πράγματι, κατά γενική αρχή, που είναι κοινή στα νομικά συστήματα των κρατών μελών, ο ζημιούμενος, αν δεν θέλει να επιβαρυνθεί ο ίδιος με τη ζημία, οφείλει να επιδείξει τη δέουσα επιμέλεια για να περιορίσει την έκτασή της (αποφάσεις της 19ης Μαΐου 1992, C-104/89 και C-37/90, *Mulder* κ.λπ. κατά Συμβουλίου και Επιτροπής, Συλλογή 1992, σ. I-3061, σκέψη 33, καθώς και *Brasserie du pêcheur* και *Factortame*, προπαρατεθείσα, σκέψη 85).
- 62 Θα ήταν ωστόσο αντίθετο προς την αρχή της αποτελεσματικότητας το να επιβληθεί στους ζημιωθέντες να ασκούν συστηματικά όλα τα ένδικα βοηθήματα που έχουν στη διάθεσή τους, έστω και αν τούτο θα προκαλούσε υπερβολικές δυσχέρειες ή δεν θα μπορούσε να απαιτηθεί ευλόγως από αυτούς.

- 63 Με την απόφαση της 8ης Μαρτίου 2001, C-397/98 και C-410/98, Metallgesellschaft κ.λπ. (Συλλογή 2001, σ. I-1727, σκέψη 106), το Δικαστήριο έκρινε πράγματι ότι η άσκηση των δικαιωμάτων που οι απευθείας εφαρμοστές διατάξεις του κοινοτικού δικαίου παρέχουν στους ιδιώτες θα καθίστατο αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής αν τα περί αποζημιώσεως αιτήματά τους, τα στηριζόμενα στην παραβίαση του κοινοτικού δικαίου, απορρίπτονταν ή μειώνονταν με μοναδικό σκεπτικό ότι οι ιδιώτες δεν ζήτησαν να τύχουν του δικαιώματος το οποίο τους παρέχουν οι κοινοτικές διατάξεις, αλλά τους το αρνείται το εθνικό δίκαιο, προκειμένου να αμφισβητήσουν την απορριπτική απόφαση του κράτους μέλους με τα προβλεπόμενα προς τούτο μέσα παροχής εννόμου προστασίας, επικαλούμενοι την υπεροχή και το άμεσο αποτέλεσμα του κοινοτικού δικαίου. Σε μια τέτοια περίπτωση, δεν θα ήταν εύλογο να απαιτηθεί από τους ζημιωθέντες να ασκήσουν τα ένδικα βοηθήματα που έχουν στη διάθεσή τους, καθόσον αυτοί θα έπρεπε εν πάση περιπτώσει να προκαταβάλουν το επίμαχο ποσό και, έστω και αν το εθνικό δικαστήριο είχε κρίνει την προκαταβολή αυτή αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο, οι εν λόγω ζημιωθέντες δεν θα μπορούσαν να λάβουν τους οφειλόμενους επί του ποσού αυτού τόκους και θα διέτρεχαν τον κίνδυνο να τους επιβληθεί πρόστιμο (βλ., υπό την έννοια αυτή, προπαρατεθείσα απόφαση Metallgesellschaft κ.λπ., σκέψη 104).
- 64 Κατά συνέπεια, πρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει την εφαρμογή εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως, όπως η προβλεπόμενη στο άρθρο 839, παράγραφος 3, του BGB, υπό την προϋπόθεση ότι η χρήση του επίμαχου ενδίκου βοηθήματος μπορεί ευλόγως να απαιτείται από τον ζημιωθέντα. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει, σε σχέση με το σύνολο των περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης, αν τούτο ισχύει εν προκειμένω.
- 65 Όσον αφορά το ενδεχόμενο από την ως άνω άσκηση του ενδίκου βοηθήματος να προκύψει αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως και την επίπτωση που το ενδεχόμενο αυτό θα μπορούσε να έχει στον εύλογο χαρακτήρα του ενδίκου αυτού βοηθήματος, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, η διαδικασία του άρθρου 234 ΕΚ αποτελεί μέσο συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, με την οποία το Δικαστήριο τους παρέχει τα στοιχεία ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου που είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς επί της οποίας καλούνται να αποφανθούν (βλ. αποφάσεις της 16ης Ιουλίου 1992, C-83/91, Meilicke, Συλλογή 1992, σ. I-4871, σκέψη 22, και της 5ης Φεβρουαρίου 2004, C-380/01, Schneider, Συλλογή 2004, σ. I-1389, σκέψη 20). Οι διευκρινίσεις που έτσι λαμβάνει το εθνικό δικαστήριο του καθιστούν συνεπώς ευχερέστερη την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, οπότε η χρησιμοποίηση αυτού του μέσου συνεργασίας ουδόλως συμβάλλει στο να καθίσταται υπερβολικά δυσχερής για τον ιδιώτη η άσκηση των δικαιωμάτων που του παρέχει το κοινοτικό δίκαιο. Επομένως, δεν είναι εύλογο το να μη χρησιμοποιηθεί ένα ένδικο βοήθημα για τον λόγο και μόνον ότι από αυτό θα μπορούσε να προκύψει αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

- 66 Επομένως, η μεγάλη πιθανότητα από την άσκηση ενός ενδίκου βοηθήματος να προκύψει αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δεν αποτελεί, αυτή καθαυτή, λόγο για να συναχθεί ότι δεν είναι εύλογη η χρησιμοποίηση αυτού του ενδίκου βοηθήματος.
- 67 Όσον αφορά τον εύλογο χαρακτήρα της υποχρεώσεως χρησιμοποίησης των διαθέσιμων ενδίκων βοηθημάτων ενώ εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου προσφυγή λόγω παραβάσεως, αρκεί η διαπίστωση ότι η διαδικασία του άρθρου 226 ΕΚ είναι απολύτως ανεξάρτητη από τις εθνικές διαδικασίες και δεν τις αντικαθιστά. Όπως εκτέθηκε στο πλαίσιο της απαντήσεως στο τρίτο ερώτημα, η προσφυγή λόγω παραβάσεως συνιστά, συγκεκριμένα, αντικειμενικό έλεγχο της νομιμότητας προς το γενικό συμφέρον. Μολονότι το αποτέλεσμα της προσφυγής αυτής μπορεί να εξυπηρετεί τα συμφέροντα του ιδιώτη, δεν παύει να είναι γι' αυτόν εύλογη η πρόληψη της επελεύσεως της ζημίας με τη θέση σε εφαρμογή όλων των μέσων που έχει στη διάθεσή του, ήτοι με την άσκηση των διαθέσιμων ενδίκων βοηθημάτων.
- 68 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η ύπαρξη εκκρεμούς ενώπιον του Δικαστηρίου προσφυγής λόγω παραβάσεως ή η πιθανότητα υποβολής στο Δικαστήριο αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου δεν μπορούν, αυτές καθαυτές, να συνιστούν επαρκή λόγο για να συναχθεί το συμπέρασμα ότι δεν είναι εύλογη η άσκηση ενός ενδίκου βοηθήματος.
- 69 Επομένως, στο πέμπτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει την εφαρμογή εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως η οποία προβλέπει ότι ο ιδιώτης δεν μπορεί να επιτύχει την αποκατάσταση της ζημίας της οποίας την επέλευση παρέλειψε, εκ προθέσεως ή εξ αμελείας, να εμποδίσει ασκώντας ένδικο βοήθημα, υπό την προϋπόθεση ότι η άσκηση του ενδίκου αυτού βοηθήματος μπορεί ευλόγως να απαιτηθεί από τον ζημιωθέντα, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει, αφού λάβει υπόψη το σύνολο των περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης. Η πιθανότητα υποβολής εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ ή η ύπαρξη εκκρεμούς ενώπιον του Δικαστηρίου προσφυγής λόγω παραβάσεως δεν μπορούν, αυτές καθαυτές, να συνιστούν επαρκή λόγο για να συναχθεί το συμπέρασμα ότι δεν είναι εύλογη η άσκηση ενός ενδίκου βοηθήματος.

Επί των δικαστικών εξόδων

70 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

- 1) Οι ιδιώτες οι οποίοι ζημιώθηκαν από τη μη ορθή μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο και εφαρμογή των οδηγιών 64/433/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 1964, περί υγειονομικών προβλημάτων στον τομέα των ενδοκοινοτικών συναλλαγών νωπών κρεάτων, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 91/497/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 29ης Ιουλίου 1991, και 89/662/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 11ης Δεκεμβρίου 1989, σχετικά με τους κτηνιατρικούς ελέγχους που εφαρμόζονται στο ενδοκοινοτικό εμπόριο με προοπτική την υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς, μπορούν να επικαλεσθούν το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων προκειμένου να μπορέσουν να θεμελιώσουν την ευθύνη του Δημοσίου λόγω παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου.
- 2) Το κοινοτικό δίκαιο δεν επιβάλλει, όταν η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει κινήσει διαδικασία λόγω παραβιάσεως βάσει του άρθρου 226 ΕΚ, τη διακοπή ή την αναστολή, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής, της προβλεπόμενης από την εθνική νομοθεσία παραγραφής του δικαιώματος αποζημιώσεως, λόγω της ευθύνης του Δημοσίου συνεπεία παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου.
- 3) Το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει την έναρξη του χρόνου παραγραφής μιας αξιώσεως αποζημιώσεως λόγω ευθύνης του Δημοσίου, συνεπεία μη ορθής μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο μιας οδηγίας, από την ημερομηνία κατά την οποία επήλθαν οι πρώτες ζημιογόνες συνέπειες αυτής της μη ορθής μεταφοράς και είναι προβλέψιμες οι μετέπειτα ζημιογόνες συνέπειες, έστω και αν η ημερομηνία αυτή είναι προγενέστερη της ορθής μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο της οδηγίας αυτής.

- 4) Το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει την εφαρμογή εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως η οποία προβλέπει ότι ο ιδιώτης δεν μπορεί να επιτύχει την αποκατάσταση της ζημίας της οποίας την επέλευση παρέλειψε, εκ προθέσεως ή εξ αμελείας, να εμποδίσει ασκώντας ένδικο βοήθημα, υπό την προϋπόθεση ότι η άσκηση του ενδίκου αυτού βοηθήματος μπορεί ευλόγως να απαιτηθεί από τον ζημιωθέντα, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης. Η πιθανότητα υποβολής εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ ή η ύπαρξη εκκρεμούς ενώπιον του Δικαστηρίου προσφυγής λόγω παραβάσεως δεν μπορούν, αυτές καθεαυτές, να συνιστούν επαρκή λόγο για να συναχθεί το συμπέρασμα ότι δεν είναι εύλογη η άσκηση ενός ενδίκου βοηθήματος.

(υπογραφές)